

شیوه عملی مقاله نویسی؛ نوشته دکتر خلیل میرزایی

سید مهدی ساجد

اشاره

دکتر خلیل میرزایی (متولد سال 1344)، استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه آزاد رودهن است. او دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد خود را به‌ترتیب، در رشته‌های مترجمی زبان انگلیسی و پژوهش علوم اجتماعی گذرانده و مدرک دکترای خویش را نیز در رشته جامعه‌شناسی اخذ نموده است. از سوابق علمی و اجرایی وی می‌توان به «ریاست کارگزینی هیئت علمی» و «عضویت در شورای پژوهشی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن» و نیز «معاونت آموزشی و پژوهشی دانشگاه جامع علمی- کاربردی رودهن» اشاره کرد. از دکتر میرزایی، تاکنون چندین کتاب و مقاله؛ اعم از تألیف و ترجمه، در زمینه پژوهش و آموزش اصول مقاله‌نویسی و پایان‌نامه‌نویسی منتشر شده است که در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌نمایم: 1- پژوهش و مستندسازی، 2- پژوهش، پژوهشگری و پژوهش‌نامه نویسی، 3- طرح و پایان‌نامه‌نویسی، 4- شیوه عملی مقاله‌نویسی، 5- مراحل ذهنی پژوهش، 6- روش‌های پژوهش در زبان دوم، 7- پژوهش و پژوهش‌نامه‌نویسی، 8- کاربرد آمار و SPSS در پژوهش‌های علوم انسانی.

نویسنده در بخشی از پیش‌گفتار کتاب، به جایگاه مقاله‌های علمی در تولید علم اشاره کرده و کمیت و کیفیت مقاله‌های منتشر شده در پایگاه‌های استنادی را به عنوان شاخص پیشرفت و پویایی علمی می‌داند. وی از دو عامل اصلی و مؤثر در رشد جایگاه علمی در هر کشور نام می‌برد. عامل نخست از دیدگاه او، تعداد پژوهشگران به نسبت جمعیت کشور است. نویسنده در توضیح عامل نخست می‌نگارد: «پژوهش و توان پژوهشگری که یکی از شاخصه‌ای مهم توسعه‌یافته‌گی یک کشور به حساب می‌آید و بر اساس طبقه‌بندی بین المللی، تعداد پژوهشگران تا 500 نفر به ازای هر یک میلیون نفر، جزء کشورهای ضعیف یا عقب‌مانده؛ از 500 تا 1000 نفر، کشورهای در حال توسعه و بالاتر از 1000 نفر، جزء کشورهای توسعه‌یافته به حساب می‌آید. البته منظور از پژوهشگر، فردی است که به صورت حرفه‌ای و تخصصی کار می‌کند و کار او به مقاله ای مورد قبول می‌انجامد» (ص. 13). هم‌چنین نویسنده از موضوع «رعایت ساختار پژوهشی و کیفیت نگارش مقاله علمی» به عنوان دومین عامل مؤثر در رشد شاخص‌های واقعی علمی نام می‌برد.

دکتر میرزایی، هم‌چنان که خود در پیش‌گفتار بدان اشاره می‌کند، نگارش کتاب «شیوه عملی مقاله‌نویسی» را بر اساس عامل دوم؛ یعنی تلاش در جهت استانداردسازی ساختار مقاله‌های علمی و کمک به رشد کیفی آن‌ها، تألیف کرده است. در ادامه پیش‌گفتار، نویسنده به مشکل اساسی دانشجویان در نظام‌مندسازی پژوهش‌های علمی اشاره می‌کند و این مشکل را نه‌فقط منحصر به دانشجویان، بلکه بسیاری از پژوهشگران را نیز بدان دچار دانسته است؛ از این روی، او تلاش دارد تا با ارائه راهکارهایی عملی، نشان دهد که چگونه می

توان مقاله‌ای ساختارمند و معیار ارائه کرد.

کتاب «شیوه عملی مقاله‌نویسی»، درصدد توضیح عملی چگونگی نگارش مقاله علمی است. نویسنده در تمام اثر تلاش کرده است تا با ارائه نمونه‌هایی عینی، ذهن مخاطب را هرچه بیشتر با بهترین نمونه‌های معیار در هر کدام از بخش‌های کتاب آشنا سازد؛ به طور مثال، نویسنده در فصل چهارم که به «چکیده» اختصاص یافته است، پس از ذکر مقدماتی درباره ماهیت چکیده، انواع کاربرد چکیده، مشخصه‌های چکیده خوب و اندازه آن، به ذکر انواع چکیده پرداخته و پس از آن، در صفحات 77 تا 87 به ذکر چند نمونه مرتبط با هر کدام از بخش‌های ذکر شده، می‌پردازد. این خصیصه کتاب را می‌توان مهم‌ترین امتیاز آن بر دیگر آثار منتشر شده در زمینه آموزش نگارش مقاله علمی قلمداد نمود؛ خصیصه‌ای که بسیاری از آثار منتشره در همین زمینه، از آن بی بهره‌اند.

نویسنده، نخستین فصل کتاب را به اصول کلی مقاله‌نویسی اختصاص داده است. او پس از ذکر مقدمه‌ای بسیار کوتاه، به سرعت وارد بحث شده و با تیتراژ «عنوان خود را تعیین کنید»، مطلب را آغاز کرده است. همین شروع بدون مقدمه را می‌توان یکی از ضعف‌های مهم این کتاب دانست؛ چرا که دانشجویانی که به تازگی قصد نگارش مقاله‌ای علمی را دارند، اساساً نمی‌دانند که مقاله علمی باید بر اساس مسئله‌ای واضح و دقیق سامان یابد و به احتمال بسیار زیاد، این نکته را نیز نمی‌دانند که مسئله، چگونه شکل می‌گیرد و زمینه‌های ایجاد آن چیست. «مسئله»، رکن اساسی انگیزه نویسنده برای نگارش مقاله‌ای علمی است. طبعاً مقاله علمی، حاصل تمرکز، تمحّص و تلاش علمی نویسنده بر مسئله‌ای است که ذهن او را به خود مشغول داشته است. به هر حال، اگر از اساسی‌ترین عنصر انگیزش در نگارش مقاله علمی سخن نگوئیم، سخن از شیوه نگارش مقاله علمی، چه سودی خواهد داشت، جز آن که تمام تلاش نویسنده‌ای بر این قرار گیرد که فعالیتی غیرپژوهشی را صرفاً در قالب و ساختار مقاله علمی گنجانده و آن را به زیور عنوان «مقاله علمی» بیاراید؟ به نظر می‌رسد تأکید بسیار بر ساختار مقالات علمی، بی‌آنکه به مسئله و نفس پژوهش‌های علمی و اساس و زمینه‌های شکل‌گیری و نیاز به آنها اشاره نگردد، نه‌تنها مؤثر نخواهد بود، بلکه گاه ممکن است آسیب‌هایی جدی نیز به همراه داشته باشد.

دومین فصل از کتاب، به بررسی انواع مقاله و اجزای اصلی آن اختصاص یافته است. نویسنده در این بخش، این نکته را ذکر می‌کند که نیاز به تبادل سریع و صحیح اطلاعات، از دیرباز مورد توجه بوده است. دسترسی سریع به جدیدترین یافته‌های علمی و پژوهشی، عامل اصلی ایجاد شیوه‌هایی نوین در ارائه اطلاعات علمی شده است. از سوی دیگر، تنوع مخاطب و دسترسی آنها به انواع مختلفی از رسانه نیز زمینه انتشار اطلاعات علمی در سطوح مختلف و از طرق مختلف را پدید آورد. نویسنده با تقسیم مقاله به مقاله‌های عمومی-اجتماعی و مقاله‌های پژوهشی-تخصصی، در ادامه به بحث درباره انواع مقاله‌های پژوهشی-تخصصی که موضوع اصلی کتاب است، می‌پردازد. اشتباه نویسنده در تقسیم‌بندی انواع مقاله علمی، یکی دیگر از اشکالات اساسی کتاب محسوب می‌شود. نویسنده در ابتدای این فصل با ذکر مقدمه‌ای، به توضیح درباره انواع مقاله علمی می‌پردازد. او در این بخش، محتوای بخش «مقاله‌های پژوهشی» را بیشتر معطوف به پژوهش‌های تجربی و آزمایشگاهی کرده است؛ ثانیاً، بلافاصله و در ادامه، با ذکر انواع مقالات مروری؛ هم چون استدلالی-انتقادی، نظری، انتقادی و فراتحلیلی، بخش انواع مقاله را به اتمام رسانده است. در این جا چند نکته، قابل ذکر است: نخست این که به صورت رسمی، مقالات دارای رتبه علمی به مقاله علمی-پژوهشی و مقاله علمی-ترویجی تقسیم می‌شود. مابقی مقالات، ذیل دیگر عناوین قرار می‌گیرند که هیچ کدام رسماً حائز رتبه علمی نیستند. دوم این که مقاله علمی، بنا بر تعاریف رسمی، مقاله‌ای است که «به ارائه

یافته‌های جدید علمی حاصل از طرح‌های پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلی و سایر موارد پژوهشی؛ اعم از پژوهش‌های بنیادی، کاربردی، تحلیلی، انتقادی، نقد و بررسی علمی کتاب، توسعه‌ای یا ارائه نظریه یا روش جدید در حل مسایل و توسعه علم یا فناوری که از دو ویژگی اصالت و ابداع برخوردار باشد، می‌پردازد و با هدف توسعه مرزهای علمی و فناوری ارائه می‌شود.¹ «هم‌چنین، مقاله‌های علمی - ترویجی،» به مقالاتی تخصصی اطلاق می‌گردد که به معرفی، ترویج و بسط آگاهی‌های علمی در میان جامعه علمی مربوط می‌پردازد و سطح آگاهی‌ها و دانش را ارتقاء می‌بخشد و او را با مفاهیم جدید علمی آشنا می‌سازد تا دانش بشری را اشاعه و نگرش عالمانه به جهان پیرامونی را تقویت کند.² سوم این که بر اساس تعاریف رسمی و پذیرفته شده در مجامع علمی، مقالات مروری، نه از گونه مقالات علمی محسوب می‌شوند و نه از گونه مقالات ترویجی. بنابراین، دسته‌بندی نویسنده اصلاً موجه و صحیح نبوده و این مسئله نیز از جمله ضعف‌های کتاب به شمار می‌آید.

نویسنده، فصل سوم و چهارم کتاب را به معرفی و تبیین ساختار و معیار عنوان مقاله علمی و چکیده اختصاص داده است. فصل پنجم تا دوازدهم کتاب نیز به تفصیل درباره مقدمه و اجزای آن، بیان مسئله، روش‌شناسی و نتیجه، اختصاص یافته است. سیزدهمین فصل از کتاب، به نحوه درج اطلاعات کتابنامه بر اساس استانداردهای بین‌المللی و رایج پرداخته و چهاردهمین فصل کتاب نیز به اصول نگارش و جزئیات صوری، اختصاص داده شده است.

فارغ از این که کتاب «شیوه عملی مقاله‌نویسی»، از چند جهت دارای اشکالاتی اساسی است؛ اما مطالعه نمونه‌های عینی ذکر شده در آن، می‌تواند بسیار راه‌گشا و برای نزدیک شدن به معیار ساختار مقاله علمی، مؤثر باشد. لازم به توضیح است که چاپ نخست این کتاب در سال 1389 و چاپ دوم آن در سال 1390، توسط انتشارات جامعه‌شناسان، در 376 صفحه، روانه بازار نشر گردید.

پی‌نوشت

1. رک.به: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور، مصوب 08/11/1390، ص.1.

2. همان.